

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שפטים, תש"ע
מספר 874

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

נבואת דרישה ונבואת שליחות*

המצווה לשמוע בקול נביא ה' מלווה בפרשתנו בשאלה ובתשובה כיצד ניתן לדעת בבירור שאדם שטוען שה' שלחו אכן דובר אמת (יח: כא-כב):

וכי תאמר בלבבך איכה נדע את-הדבר אשר לא-דברו ה'. אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא-יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר אשר לא-דברו ה', בנדון דברו הנביא לא תגור ממנו.

התשובה חותכת ופסקנית; קיום דבר הנבואה הוא ההוכחה לאמיתותה, בין שזאת נבואה לטובה בין שזאת נבואת פורענות, והתורה מרגיעה את השומע במקרה של נבואה רעה שקרית: "לא תגור ממנו"¹.

דברי התורה האלה צריכים הסבר נוכח המציאות הנבואית, שבה נביאים מזהירים את החוטאים מפני פורענות עתידה, כשברור שאין כוונתם לומר שהפורענות חייבת להתקיים בכל אופן.² בייחוד הדברים אינם תואמים את דברי ירמיהו, שמציג אפשרות תמידית לשינוי בדבר ה', דבר שמונע קיום נבואה שנמסרה כבר (יח: זי-י):³

רגע אדבר על-גוי ועל-ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאבד. ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו ונחמתי על-הרעה אשר חשבתי לעשות לו. ורגע אדבר על-גוי ועל-ממלכה לבנות ולנטוע. ועשה הרעה הרע בעיני לבלתי שמע בקולי ונחמתי על-הטובה אשר אמרתי להיטיב אותו.

גם דבריו של ירמיהו בוויכוחו עם חנניה בן עזור אינם עולים בקנה אחד עם האמור בדברים. שם ירמיה מדגיש שנבואה לטובה היא שאמורה להתקיים, ואינו טוען כך כלפי נבואה לרעה (כח: ח-ט):

הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן-העולם וינבאו אל-ארצות רבות ועל-ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר. הנביא אשר ינבא לשלום בלא דבר הנביא ינדע הנביא אשר-שלו ה' באמת.

משל הצופה ביחזקאל (ג: טז-כא, ובהרחבה בפרק ל"ג) מביא אף הוא למסקנה של ירמיהו כ"ח. המשל מבהיר שהנביא דומה לצופה המתריע מפני אויב מתקרב, כדי שהשומעים ינטו אמצעים לקדם את פני הרעה וכך למנעה. הנביא-הצופה נכשל רק כאשר אינו חוזה את הסכנה, היינו כשהוא מנבא לטובה אבל באה פורענות.

התשובה לחוסר ההתאמה בין דברי התורה בדברים י"ח לשאר המקורות מצויה בהקשר שבו הוצגה בפרק זה השיטה לבחינת נביא האמת. הנושא העיקרי שבו עוסק הקטע הוא חיפוש הנסתר באמצעים שונים (מה שמכונה בלעז 'מאנטיקה'), והתורה קובעת חד-משמעית שיש רק דרך אחת שפתוחה בפני בני ישראל לעשות זאת, והיא הנבואה. יש איסור מוחלט ומודגש לפנות למעוננים ולקוסמים למיניהם, והאיסור מתחזק מכוח הגדרת פנייה זו "תועבה" (ט-יב):

פי אתה בא אל-הארץ אשר-ה' א-להיך נתן לך לא-תלמד לעשות פתועבת הגוים ההם. לא-ימצא כד מעביר בנו-ובתו

* לעילוי נשמת כבוד אבי, הרב ראובן הכהן בן הרב עודד וסעידה (ידידה) ז"ל. נתבקש למרום בי"ד באלול התשס"ג.

¹ בצדק הבין ג' ברין (בספרו הנביא במאבקיו: עיון בארבעה סיפורים ביוגרפיים בנבואה, תל אביב תשמ"ג, עמ' 104-94), שהכלל הזה חל הן על הנבואה לטובה הן על הנבואה לרעה, שלא כדעת לונדבוים (בפירושו לירמיהו כרך ב בסדרת AB, ניו יורק 2004, עמ' 335) שפירש שהוא חל רק על הנבואה לרעה, וירמיהו כ"ח הרחיבו גם על הנבואה לטובה.

² נבואת יונה לנינווה מייצגת אמת זו בצורתה הקיצונית: אף שיונה פוסק: "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת" (ג: ד), ואינו מזכיר אפשרות לחזרה בתשובה, לא נתקיימה נבואתו, כיוון שחל שינוי לטובה בהתנהגות אנשי נינווה.

³ דרייבר (בפירושו לספר דברים בסדרה ICC, אדינבורג 1895, ע' 230) וקרייג (בפירושו לספר דברים בסדרה NICOT, גרנד רפידס 1981, עמ' 263) מתחבטים בשאלה הזאת, אך תשובותיהם אינן נותנות מענה מספק.

בְּאֵשׁ קָסָם קָסָמִים מְעוֹנָן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף. וְחָבֵר חָבֵר וְשָׁאֵל אוֹב וַיְדַעְנִי וְדָרַשׁ אֶל-הַמְּתִים: כִּי-תוֹעֲבַת ה' כָּל-עֲשֵׂה אֱלֹהִים וּבְגִלְלַת הַתּוֹעֲבַת הָאֱלֹהִים ה' אֶל-לִהְיֶה מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפְּנֵיהֶם.

ושוב מדגישה התורה את האיסור, והפעם מצמידה אותו להוראה לפנות תחת זאת אל הנביא (יד-טו):

כִּי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל-מְעוֹנִים וְאֶל-קָסָמִים יִשְׁמְעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נִתֵּן לָךְ ה' אֶל-לִהְיֶה. נְבִיא מִקְרָבְךָ מֵאַחֶיךָ כָּמִנִי יָקִים לָךְ ה' אֶל-לִהְיֶה אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן.

הכמיהה להסיר את הלוט מעל פני העתיד או כל דבר שנעלם מעיני האדם היא עתיקה כימי האנושות, ולשם כך ננקטו אמצעים שונים ומגוונים. אין התורה מתעלמת מן הכמיהה הזאת אלא מנתבת אותה בנתיב אחד ברור, שלא זו בלבד שהוא חוקי, אלא לפי דברי התורה הוא אף היעיל ביותר, כפי שסיכם זאת רמב"ם:

והלא המעווננים והקוסמים אומרים מה עתיד להיות, ומה הפרש בין הנביא ובניס? אלא שהמעווננים והקוסמים וכיוצא בהן, מקצת דבריהן מתקיימין ומקצתן אין מתקיימין... ואפשר שלא יתקיים מדבריהם כלום, אלא יטעו בכול... אבל הנביא – כל דבריו קיימין, שנאמר "כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יְהוָה אֲרָצָה" (מל"ב י:י); משנה תורה, הלכות יסודי תורה פרק י הלכה ד-ה).

הווה אומר: התורה בדברים י"ח מדברת על נבואת דרישה בה⁴, ואילו נבואה כנבואת יונה או שאר האזהרות שאומרים הנביאים הן מסוג אחר; סוג של נבואת שליחות, שיוזמה הוא ה', ומקורה הוא דאגתו לבריותיו, ודומה הוא בה לאב אוהב שאינו חפץ להעניש את בנו ולכן חוזר ומזהיר אותו מפני עונש שצפוי לו אם לא ישפר מעשיו: לעומת זאת נבואת דרישה מדובר גם כן על חסד ה', אך זהו שירות חיזוי העתיד והנסתר בצורה המדויקת ביותר. היוזם הוא האדם הפונה אל הנביא, הלה פונה אל ה', ותשובתו בעניין זה היא מוחלטת ואינה ניתנת לשינוי. תשובת הנביא במקרים של נבואת דרישה תהיה גם הבוהן הבדוק ביותר להיותו נביא ה' באמת, כאמור בדברים י"ח, ובכיוון הזה הלך רמב"ם כשקבע כיצד מודאים את אמינות הנביא⁵:

כל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אינו צריך לעשות אות כאחד מאותות משה רבינו או כאותות אליהו ואלישע שיש בהם שינוי מנהגו של עולם, אלא האות שלו שיאמר דברים העתידים להיות בעולם ויאמנו דבריו שנאמר "וכי תאמר בלבבך איכה נדע הדבר" וגו', לפיכך כשיבוא אדם הראוי לנבואה במלאכות השם, ולא יבוא להוסיף ולא לגרוע אלא לעבוד את ה' במצות התורה, אין אומרים לו: קרע לנו היס, או החיה מת, וכיוצא באלו, ואחר כך נאמין בך - אלא אומרים לו: אם נביא אתה, אמור דברים העתידים להיות. והוא אומר ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו, ואפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נביא שקר, ואם באו דבריו כולן יהיה בעינינו נאמן.

האיסור לפנות למעווננים ולקוסמים והפניית כל המבקשים את ידיעת הנסתר אל הנביא משרתים מטרה אחת עיקרית: לקרב את הנביא אל העם, וכך לקרב את העם אל אלוקים. הידיעה שהנביא יכול לספק שירות כה נדרש ובדרך כה מוצלחת תגרום לעם לחפש את קרבת הנביא, ולכשיתקיימו דבריו בנבואות הדרישה לא יוכל להתעלם מנבואות השליחות. אילו היה נביא האמת מקור רק לדברי שליחות, שרובם אזהרות ואיומים, היה העם מתרחק ממנו כהתרחק ממגפה.

סיפור מחלת בנו של ירבעם בן נבט במל"א י"ד מדגים את ההשפעה המבורכת של נבואת הדרישה. ירבעם יודע שהוא חוטא, אין בדעתו לחזור בו ממעשיו, ולכן אינו מעוניין כלל להיפגש עם אחיה השילוני, שכן הלה בוודאי ינזוף בו חמורות. אלא שהוא יודע שאחיה הוא נביא אמת ויוכל לומר לו בוודאות מוחלטת מה יעלה בגורל בנו החולה. לכן הוא מחבל תחבולה איך להשיג את הידע הזה בלי "לזכות" בו בזמן בתוכחה הצפויה. מובן שהוא נכשל בתחבולתו ומקבל את האבחון הרפואי המדויק שבו הוא מעוניין, משולב הדוקות בנבואת שליחות (שממנה ניסה להתחמק) על הפורענות העתידה לשושלתו. שילוב זה גורם שנבואת השליחות נעשתה בלתי הפיכה בשל צמידותה לנבואת הדרישה, שלא כשאר נבואות השליחות.

גם אחאב במל"א כ"ב אינו מעוניין לפגוש במיכיהו, ונימוקו עמו: "וַאֲנִי שָׁנְאַתִּיו כִּי לֹא-יִתְּנָבֵא עָלַי טוֹב כִּי אִם-רָע" (פס' ח), אבל יהושפט מלך יהודה, שרוצה חיזוי מדויק לתוצאות הקרב ברמות גלעד, מתעקש להביאו, וכך נאלץ אחאב לזמנו ולשמוע מה בפיו. כיון שמיכיהו נותן עכשיו נבואת דרישה לפי בקשת המלך, הוא יודע בבטחה שנבואה זו תתקיים על כל פרטיה, ולכן הוא יכול להצהיר הצהרה דרמטית: "אִם-טוֹב תִּשְׁלֹם לֹא-דָבַר ה' בִּי וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּ עַמִּים כָּלֵם" (פס' כח).

יונה בר-מעוז

המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה

⁴ הביטויים השכיחים הם: דרש בה', דרש את ה', דרש בנביא את ה', שאל בה' (כל זה גם בלשון 'א-להים' ולא רק בלשון 'הויה'). הביטויים האלה משותפים גם לשאלה באורים ותומים.

⁵ משנה תורה, הלכות יסודי תורה פרק י הלכה א.